

ПАРЛАМЕНТЫН ЗАСАГЛАЛТАЙ УЛС ОРНУУДЫН ТӨРИЙН ЭРХ МЭДЛИЙН ХУВААРИЛАЛТ, ОНЦЛОГ

Олон Улсын Парламентын Холбоо (IPU)-ны албан ёсны цахим хуудаст бүртгэлтэй улс орон бүрийн парламентын цахим хуудас дахь албан мэдээллийг нэг бүрчлэн нягтлан тулгах замаар УИХ-ын Тамгын газрын судлаачдын 2017 онд гаргасан судалгаанаас үзэхэд, дэлхийн хэмжээнд парламентын засаглалтай орны ангилалд хамаарах **85** улс байгаагаас *Парламентын бүгд найрамдах засаглалтай - 54 улс, Үндсэн хуульт хаант засаг (constitutional monarchy), парламентын хаант (parliamentary monarchy) засаглалтай - 31 улс* байна. Эдгээрээс:

1) Парламентын бүгд найрамдах засаглалтай 54 улсын хувьд:

- ✓ хоёр танхим бүхий парламенттай - 15;
- ✓ хоёр шатлал бүхий нэг танхимтай парламенттай - 3;
- ✓ нэг танхимтай парламенттай - 36 улс байна.

2) Үндсэн хуульт хаант засаглалтай 31 улсын хувьд:

- ✓ хоёр танхим бүхий парламенттай - 17;
- ✓ нэг танхимтай парламенттай - 14 улс байна. Үүнийг хүснэгтээр үзүүлбэл:

Парламентын бүгд найрамдах засаглалтай 54 улс		
1	Хоёр танхимтай парламент - 15 улс	Австри, ХБНГУ, Ирланд, Итали, Ливан, Пакистан, Словени, Чех, Энэтхэг, Этиоп, Тринидад Тобаго, Босни-Герцеговин, Сомали, Өмнөд Африк, Швейцар.
2	2 шатлал бүхий нэг танхимтай парламент - 3 улс	БНХАУ, Лаос, Вьетнам.
3	Нэг танхимтай парламент - 36 улс	Бангладеш, Болгар, Ботсван, Вануату, Грек, Доминика, Ирак, Израиль, Исланд, Кирибати, Кыргыз, Латви, Ливи, Маврикий, Македон, Мальт, Маршаллын арлууд, Микронез, Молдав, Монгол, Науру, Сан-Марино, Самоа, Сингапур, Серби, Словак, Суринам, Тунис, Турк, Непал, Унгар, Фижи, Хорват, Чрна Гора, Эстони.
Үндсэн хуульт хаант засаглалтай 31 улс		
1	Хоёр танхим бүхий парламент - 17 улс	Австрали, Багамын Арлууд, Бельги, Белиз, Канад, Камбож, Испани, Их Британи, Нидерланд, Сент-Луис, Япон, Гренада, Ямайк, Лесото, Малайз, Мароккогийн Вант Улс ¹ , Швед.
2	Нэг танхим бүхий парламент - 14 улс	Андорра, Барбадос, Дани, Люксембург, Лихтенштейн, Монако ² , Норвеги, Папуа-Шинэ Гвиней, Сент-Китс ба Невис, Сент-Венсент ба Гренадин, Соломоны арлууд, Тайланд, Тувалу, Шинэ Зеланд.

Эх сурвалж: “Парламентын засаглалтай улс орнуудын төрийн эрх мэдлийн хуваарилалт” харьцуулсан судалгаа, УИХТГ, Судалгааны эмхэтгэл, 25-р боть, 2017 он

Нэр томъёоны тайлбар:

Судалгааны хүрээнд “парламентын засаглал”, “парламентын бүгд найрамдах улс”, “үндсэн хуульт хаант засаг”, “парламентын хаант засаг”, **“сонгодог парламент”**, “төлөөллийн ардчилал” гэх нэр томъёоны тайлбарыг өгөх нь зүйтэй гэж үзсэн. Учир нь Парламентын хаант засаглалтай улсад эзэн хаан төрийн тэргүүний статустай байх ба төрийн тэргүүний хоёрдугаар гарын үсгийг ерөнхий сайд зурах эрхтэй байна. Энэ онцлогийн үүднээс парламентын засаглалтай улс

¹ Morocco Constitution 2011. Art1. Morocco is a constitutional, democratic, parliamentary and social Monarchy. https://www.constituteproject.org/constitution/Morocco_2011?lang=en

² Monaco 1962 (rev.2002) 6. Art 2. The principle of government is the hereditary and constitutional monarchy.

оронд гүйцэтгэх засаглалын тэргүүн ард түмний төлөөлөл болох парламентыг тараах “бүрэн эрх”-тэй мэтээр ташаа ойлгох эрсдэл бий тул зарим нэр томъёоны тайлбарыг оруулсан байна.

Нөгөө талаас, “сонгодог парламент” гэх хууль зүйн нэр томъёо аль ч хууль зүйн нэр томъёоны тайлбар тольд байхгүй, харин онолын хувьд парламентын загварын ангилалд “сонгодог парламент” гэх нэр томъёо хэрэглэгдэж, түүний гол төлөөллөөр Их Британийг нэрлэсэн байна. Их Британид Засгийн газар Парламентын өмнө хамтын хариуцлага хүлээх боловч жишгийн эрх зүй буюу прецедентээр Ерөнхий сайд Нийтийн танхимыг тараах санал гаргах боломжтой байдаг тул нэр томъёоны тайлбар хэсэгт “прецедент” болон “шүүхийн жишиг”-т холбогдох тайлбарыг мөн оруулсан. Учир нь Их Британийн “төлөөллийн хууль тогтоомж” гэгдэх Парламентаас гаргасан бичмэл хуулиудад Парламентыг тараах хууль зүйн үндэслэл болон журам байхгүй байгаа тухай судалгаанд дурьдсан.

Нэр томъёоны тайлбарыг гаргахдаа Оксфордын хууль зүйн тайлбар толь³, Эрх зүйн эх толь бичиг⁴, Ардчилсан засаглал, нээлттэй нийгмийн нэр томъёоны тайлбар толь⁵ болон цахим мэдээллийн эх сурвалж дахь хууль зүйн албан ёсны тайлбар толийг ашигласан болно.

Парламентын засаглал (parliamentary governance) - Төрийн эрх барих эрх мэдэл Үндсэн хуулийн дагуу парламентад хадгалагдсан засгийн хэлбэрийг хэлнэ. Парламент нь засгийн газраа бүрдүүлэх, ерөнхий сайд, засгийн газрын бусад гишүүн, сайд нарыг томилох бүрэн эрхтэй ба Үндсэн хуулийн шүүх (ҮХШ) зэрэг төрийн бусад гол институтын албан тушаалтнуудыг сонгож, томилно. Ихэнх улсад парламент нь төрийн тэргүүнийг сонгодог ба төрийн тэргүүн нь эргээд парламентын үйл ажиллагааг Үндсэн хуульд нийцэж буй эсэхэд хяналт тавьдаг⁶.

Парламентын бүгд найрамдах улс (parliamentary republic) - Бүгд найрамдах улс (БНУ)-ын хэлбэрийн нэгэн төрөл бөгөөд дараах шинжээр тодорхойлогдоно: парламент нь түүний өмнө улс төрийн хариуцлага хүлээх засгийн газрыг бүрдүүлэх онцгой эрх бүхий байгууллага юм. Зарим улсад ерөнхийлөгчийг сонгож болно. Парламент засгийн газарт үл итгэж байгаагаар илэрхийлбэл парламентын олонхийн дэмжлэгийг алдсан учир Засгийн газрыг огцруулна. Зайлшгүй тохиолдолд ерөнхийлөгч нь парламентыг тараах ба хугацааны өмнөх сонгууль зарлах эрх эдэлнэ. Парламентын бүгд найрамдах улсын сонгодог загвар нь ХБНГУ, Италид байдаг⁷.

Үндсэн хуульт хаант ёс (constitutional monarchy) - Эзэн хааны эрх мэдэл Үндсэн хуулиар хязгаарлагдсан, хууль тогтоох сонгуульт байгууллага буюу парламенттай, хараат бус, бие даасан шүүхтэй, хаант засаглалын онцгой төрөл юм.⁸

Парламентын хаант ёс (parliamentary monarchy) - Үндсэн хуулийн хаант ёсны хоёр төрлийн нэг. Хааны гүйцэтгэх үүрэг ёс төдий байна⁹ гэж академич С.Нарангэрэлийн тайлбар тольд авч үзсэн ч англи хэл дээрх хууль зүйн тайлбар толиудад *Constitutional monarchy* буюу Үндсэн хуульт хаант засаглал гэх нэр

³ “A Oxford dictionary of Law” (ed 5.) 2003. Edited by Elizabeth A. Martin., Oxford University of Press.

⁴ Нарангэрэл.С. Анхны хэвлэл, 2007 он. Дөрөв дэх хэвлэл, 2015 он.

⁵ Нээлттэй нийгэм форум, НҮБ-ын хөгжлийн хөтөлбөр, 2006 он.

⁶ Ардчилсан засаглал, нээлттэй нийгмийн нэр томъёоны тайлбар толь. 2006., 98 дахь тал.

⁷ Нарангэрэл.С, Анхны хэвлэл, 2007 он. 369 дэх тал.

⁸ Нарангэрэл.С, Дөрөв дэх хэвлэл, 2015 он. 490 дэх тал.

⁹ Мөн тэнд.

томъёог хэрэглэх нь элбэг¹⁰ тохиолдох бөгөөд агуулгын хувьд энэ хоёр нэр томъёо төдий л ялгаагүй байна.

Төлөөллийн ардчилал (representative democracy) - Ард түмэн засаг төрийн эрх мэдлийг шууд бус, харин төрийн төлөөллийн байгууллага ба нутгийн өөрөө удирдах байгууллагын бүрэлдэхүүнд бүрэн эрхт төлөөлөгчөө сонгох замаар хэрэгжүүлэх. Төлөөллийн байгууллагын боловсруулсан буюу баталсан шийдвэр нь энэ байгууллагыг бүрдүүлсэн тэр хамт олны хамтын хүсэл зоригийг илэрхийлсэн байх ёстой (тухайн нутаг дэвсгэрт оршин амьдарч байгаа нийт ард түмэн, хүн ам). Ийм учраас сонгуульт төлөөлөл нь ард түмний эрх мэдлийг хангах үндсэн арга хэрэглүүрийн тоонд хамаарна.¹¹

Жишгийн эрх зүй (case law) – 1.статутын эрх зүй¹²-гээс ялгагдах шүүхийн жишгээс бүрдэх англи-америкийн эрх зүйн бүл бүхий улсуудын эрх зүйн бүрэлдэхүүн хэсэг. Жишгийн эрх зүй нь дараах хоёр салаа мөчрийн хүрээнд үүсэн бүрэлджээ: нийтийн эрх зүй ба шударга ёсны эрх зүй; 2. эрх зүйн үндсэн эх сурвалжийг шүүхийн жишиг хэмээн хүлээн зөвшөөрдөг эрх зүйн тогтолцоо¹³.

Шүүхийн жишиг (judicial precedent) - тодорхой хэргийн талаар шүүхээс гаргасан шийдвэр нь нийт шүүх буюу доод шатны шүүхээс төсөөтэй хэргийг шийдвэрлэхэд заавал дагаж мөрдөх үндэслэл болсон журам. Шүүхийн жишиг нь ромын шүүн таслах ажиллагаанд нэн чухал үүрэг гүйцэтгэж байжээ. Англи-америкийн эрх зүйн бүл бүхий улсуудад (Их Британи, АНУ, Канад, Австрали зэрэг) шүүхийн жишгийг эрх зүйн эх сурвалж хэмээн хүлээн зөвшөөрдөг бөгөөд эрх зүйн тогтолцооных нь үндэс суурь болдог байна. Эдгээр улсад зонхилж байгаа номлолын дагуу шүүгч жишгийг буй болгохдоо эрх зүйн хэм хэмжээг бий болгодоггүй харин хүний мөн чанарт суурилан эрх зүйн ерөнхий зарчмаас урган гарсан тэрхүү зүйлийг томъёолдог байна. Шүүхийн жишиг нь бусад олон улсад эрх зүйг хэрэглэх асуудлыг шийдвэрлэх, хуулийн хийдлийг нөхөх, заншлын хэм хэмжээг хүлээн зөвшөөрөх ач холбогдолтой байдаг бөгөөд жишгийн үндсэн дээр дагаж мөрдөж буй хууль тогтоомжид өөрчлөлт оруулж, хуульд тайлбар өгдөг.¹⁴

“Прецедент” бол нийтийн эрх зүйн болон шударга ёсны эрх зүйн үндсэн эх сурвалж (хэлбэр) бөгөөд эрх зүйн бичмэл бус эх сурвалжид хамаарна¹⁵.

1. Парламент, хаан, ерөнхийлөгч, ерөнхий сайдын статус, тэдгээрийн бүрэн эрхийн хугацаа

Сонгон судалсан орнуудын хувьд төрийн тэргүүн, хууль тогтоох, гүйцэтгэх эрх мэдлийн байгууллагуудын статусыг тогтоосон зохицуулалт нь ижил байх бөгөөд бүрэн эрхийн хугацааг тогтоосон зохицуулалт нь өөр өөр байна. Ихэнх орны хувьд гүйцэтгэх эрх мэдлийн байгууллагын бүрэн эрхийн хугацаа нь парламентаас хамааралтай байх ба парламентын бүрэн эрхийн хугацаатай ижил байна. Харин Япон Улсын хувьд, Парламентад олонхи болсон намын дарга Ерөнхий сайдаар

¹⁰ <http://www.thefreedictionary.com/constitutional+monarchy>, <http://thelawdictionary.org/constitutional/>, <http://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/constitutional-monarchy>

¹¹ 424 дэх тал.

¹² Статут (Statute) болон Статутын эрх зүй (statutory law) нь жишгийн эрх зүй бүхий улсад хэрэглэгддэг ойлголт бөгөөд XIII зуунд Англид анх үүсч, өдгөө англо-саксоны эрх зүйн бүл бүхий улс орнуудад хэрэглэгдэж байна. Англо-саксоны эрх зүйн бүлд эрх зүйн эх сурвалжийг статутын эрх зүй болон жишгийн эрх зүй (заншлын хэм хэмжээг оруулалгүйгээр) гэж ерөнхийлөн ангилна. Статутын эрх зүй нь хуульд заасан журмын дагуу парламентаас баталж, эзэн хааны зөвшөөрөл (royal assent) авсан бичигдмэл хуулиуд юм. Үүгээрээ шүүхийн жишиг (жишгийн эрх зүй)-ээс ялгагдана. АНУ-д статутыг “кодекс” гэж нэрлэдэг.

¹³ 196 дахь тал.

¹⁴ 604 дэх тал.

¹⁵ А.К.Романов. “Их Британий эрх зүй болон эрх зүйн тогтолцоо”, 2016 он. 137 дахь тал.

томилогдсон бол нэг удаагийн бүрэн эрхийн хугацаа нь 3 жил байхаар салбар хуулиар зохицуулсан байна. Харьцуулсан мэдээллийг хүснэгтээс үзнэ үү.

Хүснэгт 1.

ПАРЛАМЕНТЫН ХААНТ ЗАСАГЛАЛТАЙ УЛС				
	Улсын нэр	Парламент	Ерөнхий сайд	Хаан
1	Испани	Сенат: 4 жил Конгресс: 4 жил	4 жил	-төрийн тэргүүн -угсаа залгамжилна
2	Их Британи	Лордын Танхим: -үе дамжсан язгууртнууд (пэрүүд)-ыг бүх насаараа -Эзэн хаан Лордуудыг ротациар томилно Нийтийн танхим: 5 жил	5 жил	-төрийн тэргүүн -угсаа залгамжилна
3	Япон	Зөвлөхүүдийн танхим: 6 жил ба 3 жил тутамд 50% ротац хийгдэнэ Төлөөлөгчдийн танхим: 4 жил	3 жил	-төрийн тэргүүн -угсаа залгамжилна
ПАРЛАМЕНТЫН БҮГД НАЙРАМДАХ УЛС				
	Улсын нэр	Парламент	Ерөнхий сайд	Ерөнхийлөгч
4	Кыргыз	5 жил (нэг танхимтай)	5 жил	-төрийн тэргүүн -6 жил -зөвхөн 1 удаа сонгоно
5	Болгар	4 жил	4 жил	-төрийн тэргүүн -5 жил -зөвхөн 1 удаа сонгоно -дэд ерөнхийлөгчтэй
6	Латви	4 жил (нэг танхимтай)	4 жил	-төрийн тэргүүн -4 жил -1 удаа улируулан сонгоно
7	Унгар	4 жил (нэг танхимтай)	4 жил	-төрийн тэргүүн -5 жил -1 удаа улируулан сонгоно
8	Эстони	4 жил (нэг танхимтай)	4 жил	-төрийн тэргүүн -5 жил -1 удаа улируулан сонгоно
9	Хорват	4 жил (нэг танхимтай)	4 жил	-төрийн тэргүүн -5 жил -1 удаа улируулан сонгоно
10	Финланд	4 жил (нэг танхимтай)	4 жил	-төрийн тэргүүн -6 жил -1 удаа улируулан сонгоно
11	Итали	Сенат: 5 жил; -БНУ-ын өмнөх Ерөнхийлөгчид насан туршдаа Сенатор байх эрхтэй -5 сенатор насан туршийн эрхтэй байна Төлөөлөгч: 5 жил	5 жил	-төрийн тэргүүн -7 жил -улируулан сонгох эсэхийг Үндсэн хуульд тусгайлан заагаагүй
12	БНХАУ	-2 шатлал бүхий нэг танхимтай -5 жил	5 жил -1 удаа улируулан сонгох	-төрийн тэргүүн -5 жил -1 удаа улируулан сонгоно

2. Парламент, ерөнхийлөгч, ерөнхий сайдыг сонгох, томилох журам

Сонгон судалсан орнуудын хувьд, засаглалын хэлбэрээс үл хамааран аль ч улсад хууль тогтоох байгууллага, тэр тусмаа парламентын доод танхимыг ард түмнээс сонгох ба харин хоёр танхимтай парламентын хувьд дээд танхим буюу “зөвлөлдөх” танхимыг харилцан адилгүй журмаар бүрдүүлж байна. Тухайлбал,

- дан сонгуулиар (Япон);
- сонгууль болон томилгоо хосолсон хэлбэрээр (Испани, Итали);
- дан томилгоогоор (Их Британи) бүрдүүлж байна.

Парламентын дээд танхимын гишүүдийн бүрэн эрхийн хугацаа мөн харилцан адилгүй байна. Тухайлбал,

- дээд танхимын бүх гишүүдийг бүх насаар нь томилдог (Их Британи);
- дээд танхимын гишүүдийн тодорхой хувийг бүх насаар нь томилдог (Итали);
- доод танхимтай ижил бүрэн эрхийн хугацаатай сонгогддог (Испани);
- дээд танхимын гишүүдийн тодорхой хувь нь хуульд заасан бүрэн эрхийн хугацааны дундуур сэлгэн сонгогддог (Япон) улсууд байна.

Парламентын бүгд найрамдах улсуудын хувьд ард түмнээс эрх авсан парламент ерөнхийлөгчийг сонгодог нийтлэг жишиг байдаг ч судалгаанд хамруулсан Парламентын бүгд найрамдах 9 улсын хувьд ерөнхийлөгч нь:

- парламентаас сонгогддог - 5 (Латви, Унгар, Эстони, Итали, БНХАУ);
- ард түмнээс сонгогддог - 4 (Кыргыз, Болгар, Хорват, Финланд) улс байна.

Ерөнхий сайдын томилгооны хувьд Үндсэн хуульт хаант засаглалтай улсуудад Эзэн хааны санал болгосноор Парламент сонгож, Эзэн хаан томилдог (Испани, Их Британи), мөн парламентын доод танхим (Төлөөлөгчдийн танхим)-ын гишүүд дундаас Төлөөлөгчдийн танхим сонгох процедуртай улс (Япон) байна.

Ерөнхий сайдыг томилох, засгийн газрыг бүрдүүлэх журмын хувьд Парламентын бүгд найрамдах ихэнх улсад ерөнхийлөгч томилно гэж байгаа боловч мөн чанартаа парламентын олонхийн дэмжлэг авсанаар ерөнхийлөгч нь ерөнхий сайдыг томилох эрх үүснэ.

Онолын хувьд парламентын засаглалын онцлог нь сонгуульд ялалт байгуулсан улс төрийн хүчин дангаараа, эсхүл бусад улс төрийн хүчинтэй эвсэн Засгийн газраа байгуулж, улмаар Засгийн газар нь үйл ажиллагаагаа парламентын өмнө хариуцах тогтолцоо үйлчилдэг¹⁶. Засаглалын энэ хэлбэрийн гол онцлог нь улс төрийн гол эрх мэдэлтнүүдийг бүрдүүлэх, үйл ажиллагааг нь тодорхойлох, хяналт тавих үйл явцад парламент гол үүрэг хүлээнэ. Парламентын засаглалын үед засгийн газар эмхлэн байгуулах үндэс нь шууд ардчилсан, чөлөөт сонгуулийн үр дүнд бүрэлдсэн хууль тогтоох байгууллага буюу парламент байна.¹⁷

Иймд Үндсэн хуульд ерөнхийлөгч нь ерөнхий сайдад нэр дэвшигчийг парламентад санал болгох боловч парламентын спикер болон парламент дахь бүлгүүдтэй зөвшилцөх байдлаар санал болгож байгаа, санал болгосон нэр дэвшигчийг парламент хэрхэн хэлэлцэж, хуралд оролцсон гишүүдийн хэдэн хувийн саналаар дэмжиж байгаа зэргийг судалгааны хүснэгтээс үзнэ үү.

¹⁶ С.Зульфикар. Парламентын болон ерөнхийлөгчийн засаглалын үндсэн шинж, онцлог. Удирдахуйн онол, практикийн асуудлууд. №7. 48 дахь тал.

¹⁷ Мөн тэнд.

Парламент, ерөнхийлөгч, ерөнхий сайдыг сонгох, томилох журам Хүснэгт 2.

ПАРЛАМЕНТЫН ХААНТ ЗАСАГЛАЛТАЙ УЛС				
	Улсын нэр	Парламент	Засгийн газрын тэргүүн, сайд	
1	Испани	Конгресс: 350 төлөөлөгчийг ард нийтээс, шууд, тэгш, нууц, санал хураалтаар, сонгуулийн хувь тэнцүүлэх тогтолцоогоор сонгоно. Сенат: 208 сенаторыг бүх нийтийн, чөлөөтэй, тэгш, шууд, нууц санал хураалтаар сонгоно. 49 сенаторыг шашны хууль тогтоогчдоос бүс нутгийн төлөөлөл болгон томилно.	-Эзэн хаан ЕС-д нэр дэвшигчийг санал болгох, томилох, чөлөөлөх эрхтэй. -Эзэн хаан Парламент дахь улс төрийн намуудын төлөөлөлтэй зөвшилцөн, Конгрессийн даргаар дамжуулан ЕС-д нэр дэвшүүлж, хоёр Танхимын гишүүдийн олонхийн саналаар итгэл үзүүлбэл Эзэн хаан түүнийг ЕС-аар томилно. -Сайд нарыг ЕС-ын санал болгосноор Эзэн хаан томилж, чөлөөлнө.	
2	Их Британи	Лордын танхим: 804 гишүүнтэй, гүнгээс багагүй цолтой пээр, гэгээнтэн лорд, шүүгч лордыг Хатан хаан бүх насаар томилно. ¹⁸ Нийтийн танхим: Нийт 659 төлөөлөгч нэг мандаттай тойргоос сонгогдоно. 529 нь Англиас, 72 нь Шотландаас, 40 нь Уэльсээс, 18 нь Хойд Ирландаас сонгогдоно. ¹⁹	-Нийтийн танхимд олонхийн суудал авсан намын даргыг Хатан хаан ЕС-аар томилно. -ЕС-ын саналаар Хатан хаан сайд нарыг томилно.	
3	Япон	Зөвлөхүүдийн танхим: Сонгуулийн холимог системээр ард түмнээс шууд сонгоно. Төлөөлөгчдийн танхим: Сонгуулийн холимог системээр ард түмнээс шууд сонгоно.	-ЕС-ыг Парламентын гишүүд дундаас Төлөөлөгчийн танхим нэр дэвшүүлэн, хоёр Танхим зөвшилцөн 10 хоногийн дотор сонгоно. -ЕС нь сайд нарын олонхийг Парламентын гишүүд дотроос томилно.	
ПАРЛАМЕНТЫН БҮГД НАЙРАМДАХ УЛС				
	Улсын нэр	Парламент	Засгийн газрын тэргүүн	Ерөнхийлөгч
4	Кыргыз	Сонгуулийн пропорционал тогтолцоогоор бүх нийтийн, шууд, нууц санал хураалтаар сонгогдоно. 65%-аас дээш санал авч чадаагүй улс төрийн намд Парламентад төлөөллийн бүрэн эрх олгохгүй.	Парламентад олонхи болсон нам, анхдугаар хуралдаанаас хойш 15 хоногийн дотор ЕС-д нэр дэвшүүлж, олонхийн саналаар шийдвэрлэх ба түүнээс 3 хоногийн хугацаанд Ерөнхийлөгч томилно.	Ерөнхийлөгчид нэр дэвшигчийн тоо хязгааргүй, 30.000 гарын үсэг цуглуулсан хүн бүх ард түмнээс, шууд, нууц санал хураалтаар сонгогдоно.
5	Болгар	Сонгуулийн холимог тогтолцоогоор бүх ард түмнээс сонгогдоно.	Парламентын бүлгүүдтэй зөвшилцсөний дараа Ерөнхийлөгч хамгийн олон суудал авсан намаас санал болгосон нэр дэвшигчид ЗГ бүрдүүлэх үүрэг өгч, амжилттай бүрдүүлбэл уг нэр дэвшигчийг сайдаар сонгох хүсэлтээ Ерөнхийлөгч ҮА-д гаргана.	-Санал өгсөн сонгогчдын хүчинтэй саналын 51%-иас дээш санал авснаар шууд сонгогдоно. -Хэрэв сонгогдоогүй бол 2 дахь шатанд хамгийн их саналтай 2 нэр дэвшигчийн олонхийн санал авсан нь сонгогдоно.
6	Латви	Сонгуулийн пропорционал тогтолцоогоор, тэгш, шууд, нууц санал	Ерөнхийлөгчийн санал болгосноор парламент ЕС-ыг томилно.	Парламентын гишүүдийн 51%-иас багагүй олонхийн саналаар, нууц

¹⁸ "A Oxford dictionary of Law" (ed 5.) 2003. Edited by Elizabeth A. Martin., Oxford University of Press. p.234.

¹⁹ "A Oxford dictionary of Law" (ed 5.) 2003. Edited by Elizabeth A. Martin., Oxford University of Press. p.232.

		хураалтаар сонгогдоно. Гишүүдийн тоогоор сонгуулийн тойргийг хуваах ба 1 тойргоос 1 гишүүн сонгогдоно.		санал хураалтаар Парламентаас сонгоно.
7	Унгар	Гишүүд нь бүх нийтийн, тэгш, шууд, нууц санал хураалтаар сонгогдоно.	Ерөнхийлөгч ҮА-д санал болгосны дагуу гишүүдийн энгийн олонхийн саналаар томилно.	Эхний санал хураалтад парламентын гишүүдийн 2/3-ын саналаар сонгоно.
8	Эстони	Сонгуулийн пропорционал тогтолцоогоор, чөлөөт сонгуулиар сонгоно.	Ерөнхийлөгч 14 хоногийн дотор ЕС-д нэр дэвшигчийг парламентад танилцуулна. Парламент нээлттэй саналаар, үл мэтгэлцэх зарчмаар нэр дэвшигчид эрх олгох ба нэр дэвшигч 7 хоногийн дотор ЗГ-аа бүрдүүлснээр 3 хоногт Ерөнхийлөгч томилно.	Парламентын гишүүдийн 1/5-ээс доошгүйн саналаар нэр дэвшиж, гишүүдийн 2/3-оос доошгүйн саналаар, нууц санал хураалтаар сонгоно.
9	Хорват	Шууд, бүх нийтийн, тэгш эрхийн үндсэн дээр, нууцаар санал хураана.	Ерөнхийлөгч Парламентад олонхи болсон намаас нэр дэвшүүлэх бөгөөд нэр дэвшигч 30 хоногийн дотор ЗГ-аа бүрдүүлбэл парламентын гишүүдийн олонхийн саналаар ЕС-ыг томилно.	Бүх нийтийн, шууд сонгуулийн үндсэн дээр нууц санал хураалтаар сонгоно.
10	Финланд	12-18 тойргоос сонгуулийн пропорционал тогтолцоогоор, ард түмэн шууд, тэгш эрхтэйгээр сонгоно.	Парламентад төлөөлөл бүхий бүлгүүд улс төрийн хөтөлбөр болон ЗГ-ын бүтцийн талаар харилцан тохиролцсоноор гишүүдийн олонхийн саналаар ЕС-ыг сонгож, Ерөнхийлөгч (батламжлан) томилно.	Ард нийтийн шууд санал хураалтаар, 6 жилийн хугацаагаар сонгоно.
11	Итали	Төлөөлөгчдийн танхим: Нийтийн, шууд сонгуулиар бүрдүүлнэ. Сенат: Сонгууль болон томилгоо хосолсон хэлбэрээр Сенатыг бүрдүүлнэ. 315 сенатыг ард түмнээс сонгоно. Ерөнхийлөгч асан нь насан туршийн сенатор байх эрхтэй. Ерөнхийлөгч нь нийгэм, шинжлэх ухаан, утга зохиолын салбарт гавъяа байгуулсан 5 иргэнийг насан туршийн сенатороор томилно.	Ерөнхийлөгч ЕС-ыг томилох бөгөөд ЕС нь 10 хоногийн дотор парламентын хоёр танхимаас итгэл үзүүлэхээ илэрхийлэхийг хүсэн үйл ажиллагааны хөтөлбөрөө парламентад өргөн барина. Парламент ЗГ-т итгэл үзүүлэх эсэх шийдвэрээ гаргана. Ерөнхийлөгч ЕС-ын саналыг үндэслэн сайд нарыг томилно.	Парламентын хоёр танхимын хамтарсан хуралдаанаас, нууц санал хуралтаар сонгоно. Сонгуульд үндэсний цөөнхийн төлөөллийг хангахын тулд орон нутгийн парламентаас 3 төлөөллийг санал хураалтад оролцуулан хуралдаанд оролцогчдын 2/3-ын саналаар сонгоно. Гурав дахь санал хуралтаар нэр дэвшигч үнэмлэхүй олонхийн санал авсан байна.
12	БНХАУ	АТИХ нь муж, өөртөө засах орон, засаг захиргааны тусгай бүс, үндэсний цөөнх болон зэвсэгт хүчнээс шууд бусаар сонгогдсон төлөөллөөс бүрдэнэ.	БНХАУ-ын даргын санал болгосноор ЕС-ыг, ЕС-ын санал болгосноор Засгийн газрын гишүүдийг АТИХ сонгоно.	АТИХ нь БНХАУ-ын дарга болон дэд дарга сонгоно.

3. Бүрэн эрх дуусгавар болох

Эрх зүйн онолын хувьд “бүрэн эрх дуусгавар болох” гэх нэр томъёог дараах агуулгаар ойлгоно. Үүнд:

- хуульд заасан албаны бүрэн эрх дуусгавар болох;
- хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу албан тушаалтныг эгүүлэн татах, огцруулах, парламентыг тараах, засгийн газрыг огцруулах;
- бүрэн эрх хугацаанаасаа өмнө дуусгавар болох буюу өөрийн хүсэлтээр, нас барах болон хуульд заасан бусад үндэслэлийн дагуу дуусгавар болсныг ойлгоно.

Сонгож судалсан орнуудын Үндсэн хуульд парламентын гишүүнийг эгүүлэн татах, парламентыг тараах, засгийн газар, түүний гишүүдийг огцруулах, ерөнхийлөгчийг эгүүлэн татах, огцруулах болон бүрэн эрх хугацаанаас өмнө дуусгавар болох талаар тодорхой тусгасан эсэх, хэрэв тусгасан бол ямар үндэслэл, журмыг баримталдаг болохыг доорх нэгтгэсэн хүснэгтээр үзүүлэв. Эдгээр мэдээллийг нэгтгэн ангилбал:

1) Парламентын гишүүнийг эгүүлэн татах эсэх тухайд:

- ✓ парламентын гишүүнийг сонгосон тойрог (тойргийн сонгогчид) нь эгүүлэн татах бүрэн эрхтэй улс - 2 (БНХАУ, Их Британи);
- ✓ парламентын гишүүнийг эгүүлэн татахгүй боловч парламентыг ард түмнээс санаачилсан бүх нийтийн санал асуулгаар эгүүлэн татдаг улс - 1 (Латви);
- ✓ парламентын гишүүнийг эгүүлэн татахыг Үндсэн хуулир хориглосон улс - 1 (Кыргыз);
- ✓ Үндсэн хуульдаа парламентын гишүүнийг эгүүлэн татах эсэх тухай зохицуулаагүй улс - 9 байна.

2) Парламент өөрөө тарах болон парламентыг тараах тухайд:

- ✓ Парламент өөрөө тарах зохицуулалттай улс - 3 (Кыргыз, Унгар, Хорват);
- ✓ Ерөнхий сайдыг томилох болон Засгийн газарт итгэл үзүүлэх эсэхтэй холбоотойгоор тараах зохицуулалт бүхий улс - 11 (давхардсан тоогоор);
- ✓ Парламентыг тараах тухай зохицуулалтгүй улс - 1 (БНХАУ) байна.

Парламентыг тараах үндэслэл, журам нийтлэг хэдий ч Латви Улсын хувьд Засгийн газарт итгэл үзүүлэх эсэхтэй холбоогүйгээр Ерөнхийлөгчийн саналаар, ард түмний санал асуулгын дүнд Парламентыг тараах бөгөөд хэрэв санал асуулгаар ард түмнээс дэмжлэг авч чадаагүй бол санал оруулсан Ерөнхийлөгч өөрөө огцрох зохицуулалттай байна. Мөн төрийн тэргүүн эзэн хаан, эсхүл ерөнхийлөгчийн аль нь байхаас шалтгаалан парламентыг тараах санал гаргах болон эцсийн шийдвэр гаргах субъект, парламентаар хэлэлцүүлэх журам өөр өөр байгааг судалгааны дэлгэрэнгүй хэсгээс үзнэ үү.

Засгийн газар, ерөнхийлөгч зэрэг субъектүүдийн хувьд эгүүлэн татах, огцруулах болон бүрэн эрх хугацаанаасаа өмнө дуусгавар болох үндэслэл, журам нийтлэг шинж чанартай байна. Томилогдсон, сонгогдсон аль ч субъектын хувьд “импичмент” буюу эрүүгийн хариуцлагад татахтай холбоотойгоор албан тушаалаас нь огцруулах үндэслэл, журам нийтлэг зохицуулалттай байна.

а) Парламентын гишүүнийг эгүүлэн татах, парламентыг тараах, засгийн газар, ерөнхийлөгч (дэд ерөнхийлөгч)-ийг огцруулах үндэслэл, журам

Хүснэгт 3.

ПАРЛАМЕНТЫН ХААНТ ЗАСАГЛАЛТАЙ УЛС				
	Улсын нэр	Парламентын гишүүнийг эгүүлэн татах, парламентыг тараах	Засгийн газрын тэргүүн, сайд, эсхүл засгийн газар бүрэн бүрэлдүүнээрээ огцрох	
1	Испани	Гишүүнийг эгүүлэн татах: -Үндсэн хуульд тусгайлан заагаагүй. Парламент тарах: -2 сарын дотор эхний санал хураалтаар Конгресс ЕС-д нэр дэвшигчид итгэл үзүүлээгүй бол Эзэн хаан хоёр Танхимыг тараана. -ЕС нь Сайд нарын зөвлөлтэй зөвшилцөн Парламентыг тараах саналаа Эзэн хаанд өргөн барьж, Эзэн хаан зарлиг гаргана.	-ЕС-ын санал болгосноор Эзэн хаан сайдыг огцруулна. -Парламент нь ЗГ-т итгэл үзүүлээгүй бол Конгрессийн гишүүдийн 1/10-ээс доошгүйн саналаар хэлэлцэж, дийлэнхи олонхийн саналаар огцруулна. -Дээд шүүхийн Эрүүгийн хэргийн танхим гэм бурууг нь тогтоосон бол ЕС, ЗГ-ын гишүүд огцорно. -ЕС эх орноосоо урвасан, төрийн нууц задруулсан бол Конгрессийн гишүүдийн дийлэнхи олонхийн саналаар огцруулна.	
2	Их Британи	Гишүүнийг эгүүлэн татах: -Бие даасан хуульд заасан үндэслэлээр Парламентын гишүүнийг эгүүлэн татна. ²⁰ Парламент тарах: -Доод танхимыг тараана. ²¹	-Парламент итгэл үзүүлээгүй; -намын дарга солигдсоноор ЕС огцорно.	
3	Япон	Гишүүнийг эгүүлэн татах: -Үндсэн хуульд тусгайлан заагаагүй. Парламент тарах: -Эзэн хаан нь ЗГ-ын зөвлөж, зөвшөөрсний дагуу Төлөөлөгчдийн танхимыг тараана. Энэ тохиолдолд Зөвлөхүүдийн танхим мөн үйл ажиллагаагаа зогсооно. -Гишүүнийг эрүүгийн хариуцлагад татахаар бол огцруулна.	-Төлөөлөгчдийн танхим ЗГ-т итгэл үл үзүүлэх тухай шийдвэр гаргасан, -Итгэл үзүүлэх эсэх шийдвэрээс татгалзсанаас хойш 10 хоногийн дотор Төлөөлөгчдийн танхим тараагүй бол ЗГ бүрэн бүрэлдэхүүнээрээ огцорно. -ЕС-ын албан тушаал эзэнгүй болсон, парламентын анхдугаар чуулганыг зарласнаар бүрэн бүрэлдэхүүнээрээ огцорно.	
ПАРЛАМЕНТЫН БҮГД НАЙРАМДАХ УЛС				
	Улсын нэр	Парламентын гишүүнийг эгүүлэн татах, парламентыг тараах	Засгийн газрын тэргүүн, сайд, эсхүл бүрэн бүрэлдүүнээрээ огцрох	Ерөнхийлөгчийг эгүүлэн татах, огцруулах
4	Кыргыз	Гишүүнийг эгүүлэн татах: -Мандатын эрхийг хойшлуулахгүй, гишүүнийг эгүүлэн татахгүй. Парламент тарах: -Парламент өөрөө тарах ба гишүүдийн 2/3-оос доошгүйн саналаар энэ шийдвэр батлагдана. -ЗГ-ын үйл ажиллагааны хөтөлбөр, бүтэц, бүрэлдэхүүнийг баталж чадаагүй бол Ерөнхийлөгч парламентыг тараана.	-Парламентын нийт гишүүдийн 1/3-ийн саналаар ЗГ-т итгэл үзүүлэх эсэх асуудлыг хэлэлцэн, нийт гишүүдийн олонхийн саналаар баталсан бол Ерөнхийлөгч ЗГ-ыг огцруулна. -ЕС-ын саналаар Ерөнхийлөгч ЗГ болон ЗГ-ын гишүүнийг огцруулна. -ЕС-ын огцрох өргөдлийг хүлээн авснаар ЗГ огцорно.	-Эрүүгийн хариуцлагад татагдвал эгүүлэн татна. -Ерөнхий Прокурорын дүгнэлтийг үндэслэн Парламент эгүүлэн татна. -Тусгай хорооны ²² дүгнэлтийг дэмжсэн нийт гишүүдийн 1/3-ийн саналаар хэлэлцэж, нийт гишүүдийн олонхийн саналаар батална. -Яллах дүгнэлт гарснаас хойш 3 сарын дотор нийт гишүүдийн 2/3-оос доошгүйн саналаар шийдвэрлэнэ. Хэрэв

²⁰ Recall of MP's Act 2015 http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2015/25/pdfs/ukpga_20150025_en.pdf

²¹ Прецедентээр зохицуулна.

²² Парламентаас байгуулна. Судалгааны хоёрдугаар бүлгээс дэлгэрүүлэн үзнэ үү.

				шийдвэрлээгүй бол яллахаас татгалзана.
5	Болгар	<p>Гишүүнийг эгүүлэн татах: Үндсэн хуульд тусгайлан заагаагүй.</p> <p>Парламент тарах: ЗГ-ыг бүрдүүлэх зөвшилцөлд хүрч чадаагүй бол Ерөнхийлөгч парламентыг тараана.</p>	<p>-Хууль бус, зохисгүй үйлдэл гаргаж буй сайдыг ЗГ огцруулна.</p> <p>-Парламент ЗГ-ын үйл ажиллагааны хөтөлбөр, улс төрийн ерөнхий бодлогод итгэл үзүүлээгүй бол ЕС, ЗГ огцорно.</p> <p>-Парламентын 1/5-ээс доошгүйн саналаар, нийт гишүүдийн дийлэнхи олонхийн саналаар ЗГ огцорно.</p>	<p>-Албан үүргээ хэрэгжүүлэх явцдаа эх орноосоо урвасан, эсхүл Үндсэн хууль зөрчсөн, -Парламентын нийт гишүүдийн 1/4-ээс багагүй саналаар 2/3 нь дэмжсэнээр бүрэн эрхийг түдгэлзүүлнэ. -1 сарын дотор ҮХШ хянан үзээд гэм буруутайд тооцвол огцруулна.</p>
6	Латви	<p>Гишүүнийг эгүүлэн татах: -Сонгогчид аль нэг гишүүнийг эгүүлэн татахгүй. -Сонгогчдын 1/10-ээс доошгүйн санаачилсан Сеймийг эгүүлэн татах бүх нийтийн санал асуулгаар энгийн олонхи дэмжвэл Сеймийг эгүүлэн татсанд тооцно.</p> <p>Парламент тарах: -Ерөнхийлөгчийн саналаар парламентыг тараах бүх нийтийн санал асуулгаар оролцогчдын талаас илүү хувь нь дэмжсэнээр Сейм тарна.</p>	<p>-Парламент ЕС-д итгэл үзүүлэхээс татгалзвал ЗГ бүрэн бүрэлдэхүүнээрээ огцорно.</p> <p>-ЕС нь ЗГ-ын аль нэг гишүүнд итгэл үзүүлэхээс татгалзвал тухайн ЗГ-ын гишүүн огцорно.</p>	<p>-Ерөнхийлөгчийн санаачилсан парламентыг тараах бүх нийтийн санал асуулгаар уг санал дэмжигдээгүй бол Ерөнхийлөгч өөрөө огцорно.</p> <p>-Парламентын гишүүний 1/2-ээс доошгүйн саналаар Ерөнхийлөгчийг огцруулах асуудлыг парламент хэлэлцээд 2/3-оос доошгүй нь дэмжвэл ерөнхийлөгч огцорно.</p>
7	Унгар	<p>Гишүүнийг эгүүлэн татах: -Үндсэн хуульд тусгайлан заагаагүй.</p> <p>Парламент тарах: 1.Өөрөө тарах тухайгаа зарлах, 2.Ерөнхийлөгч тараах: -ЕС-ыг 40 хоногийн дотор сонгоогүй; -3-р сарын 31-ээс өмнө төсвийн төслийг батлаагүй бол ЕС, ҮА-н дарга, намын бүлгүүдийн дарга нартай санал солилцоно.</p>	<p>-Хэрэв Үндэсний Ассемблей нь ЕС-д итгэл үзүүлэхгүй гэж шийдвэрлэсэн бол ЕС-ыг огцруулна.</p> <p>-ЕС-ын санаачилгаар ЗГ итгэл үзүүлэх эсэх талаар ҮА хэлэлцэн итгэл үзүүлээгүй бол ЗГ бүрэн бүрэлдэхүүнээрээ огцорно.</p>	<p>-Санаатайгаар Үндсэн хууль зөрчсөн, -Албан үүргээ гүйцэтгэх явцдаа бусад хуулийг зөрчсөн, -Санаатайгаар эрүүгийн хэрэг үйлдсэн бол ҮА-н гишүүдийн 1/5-ээс доошгүйн саналаар Ерөнхийлөгчийг огцруулах саналыг хэлэлцэж, 2/3-ын саналаар огцруулна. ҮХШүүхээс хариуцлага оногдуулсан бол Ерөнхийлөгчийг огцруулна.</p>
8	Эстони	<p>Гишүүнийг эгүүлэн татах: Үндсэн хуульд тусгайлан заагаагүй.</p> <p>Парламент тарах: -ЕС-ыг нэр дэвшүүлэх ерөнхийлөгчийн эрх парламентад шилжсэнээс хойш 14 хоногийн дотор нэр дэвшигч ЗГ-ын бүрэлдэхүүнийг Ерөнхийлөгчид танилцуулаагүй,</p>	<p>-Парламентын шинэ гишүүдийн хурлаар; -ЕС нас нөгчсөн, огцорсон бол; -Парламент нь ЕС болон ЗГ-т итгэл үзүүлэхгүй байгаагаа илэрхийлсэн бол ЗГ огцорно.</p>	<p>Дараах тохиолдолд Ерөнхийлөгчийг огцруулна: -Ерөнхийлөгч удаан хугацаагаар албан үүргээ хэрэгжүүлэх боломжгүй болсныг Дээд шүүх тогтоосон бол, -Ерөнхийлөгч нь 3 сараас илүү хугацаанд өөрийн албан үүргээ биелүүлэх боломжгүй болсон бол.</p>

		-Төсвийн жил эхэлснээс хойш 2 сарын дотор төсөв батлаагүй, -Парламентын санаачилсан бүх нийтийн санал асуулгаар парламент ард түмний дэмжлэг авч чадаагүй бол Ерөнхийлөгч парламентыг тараана.		
9	Хорват	Гишүүнийг эгүүлэн татах: -Үндсэн хуульд тусгайлан заагаагүй. Парламент тарах: -Нийт гишүүдийн олонхийн саналаар парламент өөрөө тарна. -ЗГ-т итгэл үзүүлээгүй, эсхүл улсын төсвийн төслийг 120 хоногийн дотор батлаагүй бол Ерөнхийлөгч ЗГ-ын саналаар ЗГ болон парламентын бүлгүүдийн төлөөлөлтэй зөвшилцөн парламентыг тараана.	-Парламент ЕС-д итгэл үзүүлээгүй бол ЕС огцорно. -Парламент ЗГ-т итгэл үзүүлээгүй бол ЗГ огцорно. -Парламент ЗГ-ын аль нэг гишүүнд итгэл үзүүлээгүй бол өөр нэр дэвшигчийг санал болгож итгэл үзүүлэх эсэх асуудлыг парламентад дахин оруулах, эсхүл ЗГ бүрэн бүрэлдэхүүнээрээ огцорно.	-Үндсэн хууль зөрчсөн бол парламентын нийт гишүүдийн 2/3-ын саналаар шийдвэрлэнэ. ҮХШүүхийн гишүүдийн 3/4-ийн саналаар огцруулна. -Ерөнхийлөгчийг зөвхөн 5-аас дээш жилийн хорих ялтай эрүүгийн гэмт хэрэг үйлдэж байхад нь барьсан бол ҮХШүүхийн зөвшөөрөлгүйгээр баривчлан саатуулж, эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэнэ.
10	Финланд	Гишүүнийг эгүүлэн татах: Зохицуулаагүй. Парламент тарах: ЕС парламентын ээлжит бус сонгууль зарлах санал гаргасны дагуу Ерөнхийлөгч парламентын бүлгүүдэд танилцуулж, ээлжит бус сонгууль явуулах хүсэлтийг парламентад тавина. Үүний дараа парламент ээлжит бус сонгуулийн хугацааг товлон.	-Ерөнхийлөгч ЕС-ын саналаар сайд г огцруулна. -Парламент нь ЗГ-т итгэл үзүүлүүлээгүй гэдгээ илэрхийлбэл парламентаас санал гаргаагүй ч Ерөнхийлөгч ЗГ, эсхүл ЕС-ыг огцруулна. -Сайд өөр албан тушаалд сонгогдвол, сонгогдсон өдрөөс сайдын албан тушаалаас огцорсонд тооцно.	-Эх орноосоо урвасан, -Хүн төрөлхтний эсрэг гэмт хэрэг үйлдсэн тухай асуудлыг парламент 3/4-ын саналаар дэмжвэл Ерөнхий прокурор дүгнэлт гаргаж, Ерөнхийлөгчийн албаны бүрэн эрхийг түдгэлзүүлнэ. -Бусад тохиолдолд Ерөнхийлөгчид хариуцлага тооцохдоо Ерөнхийлөгчийн тухай хуулиар зохицуулна.
11	Итали	Гишүүнийг эгүүлэн татах: -Үндсэн хуулиар тусгайлан зохицуулаагүй. Парламент тарах: Ерөнхийлөгч Парламентын дарга нартай зөвшилцөн Парламентын аль нэг Танхим, эсхүл хоёр Танхимыг тараана.	-Хоёр Танхимын гишүүдийн 1/10-ийн гарын үсгээр ЗГ-ыг огцруулна. -ЕС болон сайд нарыг хоёр Танхимын аль нэгний зөвшөөрснөөр огцруулах буюу эрүүгийн хариуцлагад татна.	-Эх орноосоо урвасан болон Үндсэн хууль зөрчсөн гэмт хэрэг үйлдсэн бол хоёр Танхимын хамтарсан хуралдааны үнэмлэхүй олонхийн саналаар албан тушаалаас нь огцруулж, эрүүгийн хариуцлагад татна.
12	БНХАУ	Гишүүнийг эгүүлэн татах: -Сонгосон тойргийн сонгогчид нь гишүүнийг эгүүлэн татах бүрэн эрхтэй. Парламент тарах: Парламент тарах тухай зохицуулалт байхгүй.	-ЕС, түүний орлогч болон сайд нарыг БНХАУ-ын дарга албан тушаалаас нь эгүүлэн татах буюу огцруулна.	-Үндсэн хуулинд тусгайлан заагаагүй.

б) Бүрэн эрх хугацаанаасаа өмнө дуусгавар болох үндэслэл

Бүрэн эрх хугацаанаасаа өмнө дуусгавар болох гэдэгт Үндсэн хуульд заасан огцруулах, эгүүлэн татахаас бусад үндэслэл буюу эрүүл мэндийн шалтгааны улмаас, өөрийн хүсэлтээр, эсхүл нас барсан болон Үндсэн хуульд заасан бусад үндэслэлийг түүвэрлэн нэгтгэв. Мэдээллийг нэгтгэн үзэхэд:

- парламентын гишүүн болон ерөнхий сайдын бүрэн эрх хугацаанаасаа өмнө дуусгавар болох үндэслэлийг Үндсэн хуульд тусгайлан заагаагүй улс - БНХАУ, Итали, Хорват, Латви;
- Зөвхөн парламентын гишүүний бүрэн эрх хугацаанаасаа өмнө дуусгавар болох үндэслэлийг Үндсэн хуульд заагаагүй улс - Испанийн Вант Улс;
- Зөвхөн ерөнхий сайд болон засгийн газрын гишүүний эрх хугацаанаасаа өмнө дуусгавар болох үндэслэлийг Үндсэн хуульд заагаагүй улс - Япон байна.

Энэ талаар хуулийн тодорхой зохицуулалт олдоогүй 1 улс байгаа нь Их Британи юм.

Бүрэн эрх хугацаанаасаа өмнө дуусгавар болон үндэслэл /Хүснэгт 4/

ПАРЛАМЕНТЫН ХААНТ ЗАСАГЛАЛТАЙ УЛС				
	Улсын нэр	Парламент	Засгийн газар	
1	Испани	-Үндсэн хуульд тусгайлан заагаагүй	-ЗГ парламентын итгэлийг алдснаар -ЕС нас нөгчсөнөөр -ЕС огцорсноор ЗГ-ын бүрэн эрх хугацаанаа өмнө дуусгавар болно.	
2	Их Британи	-тусгайлан заасан хуулийн заалт олдоогүй	-тусгайлан заасан хуулийн заалт олдоогүй.	
3	Япон	-Төлөөлөгчдийн танхим тарснаар бүрэн эрх хугацаанаасаа өмнө дуусгавар болно.	Үндсэн хуульд тусгайлан заагаагүй.	
ПАРЛАМЕНТЫН БҮГД НАЙРАМДАХ УЛС				
	Улсын нэр	Парламент	Засгийн газар	Ерөнхийлөгч
4	Кыргыз	-фракцын гишүүнчлэл, эсхүл гишүүний бүрэн эрхээсээ татгалзах хүсэлт гаргасан; -иргэншлээс гарсан, эсхүл өөр улсын иргэншил авсан; -өөрийн бүрэн эрхэд үл нийцэх ажил эрхэлсэн; -сонгуулийг хүчин төгөлдөр бус гэж зарласан; -гадаадад байнга оршин суудаг, шүүхийн шийдвэрээр эрх зүйн чадваргүй гэж зарласан; -гэм буруутайд тооцсон шүүхийн хүчин төгөлдөр шийдвэрээр; -нэг чуулганы хугацаанд шалтгаангүйгээр 30 болон түүнээс дээш ажлын өдөр хуралд суугаагүй; -сураггүй алга болсон, нас нөгчсөнд тооцсон; -нас нөгчсөн.	Ерөнхий сайд болон Засгийн газрын гишүүдийн бүрэн эрх хугацаанаасаа өмнө дуусгавар болох тухай тусгайлан зохицуулалт Үндсэн хуульд байхгүй байна.	-нас нөгчсөн, өвдсөн, эсхүл өөрөө өргөдлөө өгсөн бол бүрэн эрхийг хугацаанаас нь өмнө дуусгавар болгоно. - өвчний улмаас албан үүргээ гүйцэтгэх боломжгүй болсон бол улсын эрүүл мэндийн хорооны дүгнэлтийг үндэслэн парламентын нийт гишүүдийн 2/3-оос доошгүйн саналаар хугацаанаас нь өмнө албан үүргээс нь чөлөөлж болно.
5	Болгар	-гишүүн огцрох өргөдлөө парламентад танилцуулснаар;	-Ерөнхий сайд, эсхүл Сайд нарын зөвлөлд итгэл үзүүлээгүй;	-ҮХШ-д огцрох өргөдлөө өгсөн, хүндээр өвдсөн, нас нөгчсөн бол;

		-хорих ял оногдуулсан шүүхийн тогтоол хүчин төгөлдөр болсон; эсхүл шийтгэх тогтоол биелүүлэхийг хойшлуулахгүй эдлүүлэх бол; -сонгуулийг хүчингүйд тооцсон; -нас нөгчсөн.	-Ерөнхий сайд болон Сайд нарын зөвлөл бүрэлдэхүүнээрээ огцорсон; -Ерөнхий сайд нас нөгчсөн бол бүрэн эрх хугацаанаасаа өмнө дуусгавар болно.	-ҮА-н нийт гишүүдийн 2/3 саналаар гэм буруутайд тооцсон; -Хэрэв ҮХШ Ерөнхийлөгчийг эх орноосоо урвасан, Үндсэн хууль зөрчсөн гэж үзвэл бүрэн эрх хугацаанаасаа өмнө дуусгавар болно.
6	Латви	-Үндсэн хуульд тусгайлан заагаагүй.	-Үндсэн хуульд тусгайлан заагаагүй.	-өөрөө огцрох санал гаргасан, -нас нөгчсөн бол бүрэн эрх дуусгавар болно.
7	Унгар	-ҮА-н бүрэн эрх дуусгавар болсон; -гишүүн нас нөгчсөн; -ашиг сонирхлын зөрчил гарсан бол; -бүрэн эрхээсээ татгалзсан; -гишүүнээр сонгогдох шаардлагад нийцээгүй бол; -Үндэсний Ассамблейн үйл ажиллагаанд 1 жил оролцож чадаагүй бол бүрэн эрх дуусгавар болно.	Ерөнхий сайд: -огцорсон; -нас нөгчсөн; -ашиг сонирхлын зөрчил гарсан; Сайд нь: -ЕС-ын бүрэн эрх дуусгавар болсноор; -огцорсон; -халагдсан; -нас нөгчсөн бол тэдгээрийн бүрэн эрх хугацаанаасаа өмнө дуусгавар болно.	-бүрэн эрхийн хугацаа дууссан; -нас нөгчсөн; -90-ээс дээш хоногийн хугацаанд албан үүргээ биелүүлж чадахгүй болсон; -Ерөнхийлөгчөөр сонгогдох шалгуурт нийцээгүй; -огцорсон; -чөлөөлөгдсөн.
8	Эстони	-өөрийн хүсэлтээр төрийн албанд орох; -шүүхээр гэм буруутайд тооцогдвол; -хуульд заасан журмын дагуу огцруулах; -дээд шүүхээс удаан хугацаагаар үүргээ биелүүлэх чадамжгүй гэсэн шийдвэр гарсан бол; -нас барсан бол.	-Ерөнхий сайд нас барсан; -Засгийн газар бүрэлдэхүүнээрээ огцорсон бол бүрэн эрх хугацаанаасаа өмнө дуусгавар болно.	-албан тушаалаасаа огцорсон; -түүний эсрэг шүүхийн шийдвэр хүчин төгөлдөр болсон; -нас барсан бол бүрэн эрх хугацаанаасаа өмнө дуусгавар болно.
9	Хорват	Үндсэн хуульд тусгайлан заагаагүй.	Үндсэн хуульд тусгайлан заагаагүй.	-өвчний улмаас; -ажиллах чадамжгүй болсны улмаас; -албан үүргээ бусдад шилжүүлэх шийдвэр гаргах чадамжаа алдсан бол ҮХШ хэлэлцэж бүрэн эрхийг дуусгавар болгоно.
10	Финланд	-Чөлөөлөгдөх хүсэлтээ гаргасан; -өөрийн албан үүргээ нэг бус удаа бодитоор хэрэгжүүлээгүй бол.	-өөрийн хүсэлтээр үүрэгт ажлаас нь чөлөөлнө.	Ерөнхийлөгчийн тухай хуулиар зохицуулна.
11	Итали	Төлөөлөгч болон Сенаторын бүрэн эрх дуусгавар болох хуулиар тогтооно.	Бүрэн эрх хугацаанаасаа өмнө дуусгавар болох нөхцлийг хуулиар тогтооно.	-Бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэх боломжгүй болсон; -нас нөгчсөн; -огцорсон.
12	БНХАУ	-Үндсэн хуулинд тусгайлан заагаагүй.	-Үндсэн хуулинд тусгайлан заагаагүй.	-Үндсэн хуулинд тусгайлан заагаагүй.

4. Хууль санаачлах эрх

/Хүснэгт 5./

ПАРЛАМЕНТЫН ХААНТ ЗАСАГЛАЛТАЙ УЛС			
1	Испани	-Танхимууд; -Өөртөө засах эрх бүхий мужийн парламент; -Засгийн газар; -500 мянгаас доошгүй иргэд нэгдэж хууль санаачлах эрх эдлэнэ ²³ ; *-Доод танхим Сенатын хоригийг энгийн олонхийн саналаар хэрэгсэхгүй болгож болно.	
2	Их Британи	-Танхимын гишүүд хууль санаачлах эрхтэй ба 7 хоногт 1 өдөр хуулийн төсөл өргөн барих эрхтэй. -Засгийн газрын гишүүн төлөөлөгч хэдийд ч хуулийн төсөл өргөн барих давуу эрхтэй.	
3	Япон	-Ерөнхий сайд Засгийн газрыг төлөөлөн хуулийн төсөл өргөн барих ²⁴ -Үндсэн хуулийн нэмэлт, өөрчлөлтийн төслийг парламент санаачилна.	
ПАРЛАМЕНТЫН БҮГД НАЙРАМДАХ УЛС			
4	Кыргыз	-10,000 сонгогч; -Парламентын гишүүн; -Засгийн газар.	
5	Болгар	-Парламентын гишүүн; -Сайд нарын Зөвлөл (Засгийн газар); -Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах төслийг ҮА-н 1/2, эсхүл Ерөнхийлөгч санал оруулна ²⁵ .	
6	Латви	-Ерөнхийлөгч; -Сеймийн хороод; -нийт сонгогчдийн 1/10.	-Засгийн газар; -Сеймийн 5-аас доошгүй гишүүд;
7	Унгар	-Ерөнхийлөгч; -Үндэсний Ассамблейн хороо;	-Засгийн газар; -Үндэсний Ассамблейн гишүүн.
8	Эстони	-Парламентын гишүүн; -Парламентын бүлэг; -Засгийн газар; -Ерөнхийлөгч зөвхөн Үндсэн хуулийн нэмэлт, өөрчлөлтийн төсөл санаачлах эрхтэй ²⁶ .	
9	Хорват	-Парламентын гишүүн бүр; -Парламентын хороод;	-Парламентын аливаа бүлгийн төлөөлөл; -Засгийн газар хууль санаачлах эрхтэй ²⁷ .
10	Финланд	-Засгийн газар; -Парламентын гишүүд ²⁸ ; -зөвхөн ард нийтийн санал асуулгатай холбоотойгоор 50,000-аас доошгүй сонгуулийн насанд хүрсэн Финланд иргэд ²⁹	
11	Итали	-Засгийн газар; -Парламентын гишүүд; -Үндсэн хуулийн нэмэлт, өөрчлөлтийн төсөлд эрх бүхий хуулийн этгээд болон сонирхогч талууд; -50,000-аас багагүй сонгогч гарын үсгээ цуглуулан хуулийн төсөл боловсруулах замаар хууль санаачлах эрхтэй ³⁰ .	
12	БНХАУ	-АТИХ-ын бүх төлөөлөгч; -Байнгын хороо (Standing committee)-ны бүх төлөөлөгчид ³¹ ; -Үндсэн хуулийн нэмэлт, өөрчлөлтийг АТИХ-ын төлөөлөгчдийн 1/5-ээс дээшхи.	

УИХ-ЫН ТАМГЫН ГАЗРЫН СУДАЛГАА, МЭДЭЭЛЭЛ, ЛАВЛАГААНЫ АЛБА

²³ Испанийн Үндсэн хуулийн 87 дугаар зүйл.

²⁴ Японы Үндсэн хуулийн 72 дугаар зүйл.

²⁵ Болгарын Үндсэн хуулийн 154 дүгээр зүйл.

²⁶ Эстонийн Үндсэн хуулийн 103 дугаар зүйл.

²⁷ Хорватын Үндсэн хуулийн 85 дугаар зүйл.

²⁸ Финландын Үндсэн хуулийн 70 дугаар зүйл.

²⁹ Финландын Үндсэн хуулийн 53 дугаар зүйл.

³⁰ Италийн Үндсэн хуулийн 71 дугаар зүйл.

³¹ https://www.constituteproject.org/constitution/China_2004?lang=en БНХАУ-ын Үндсэн хуулийн 72 дугаар зүйлд "to submit bill" буюу хуулийн төсөл өргөн барих эрх нь зөвхөн АТИХ болон Байнгын хорооны гишүүдэд байна. Харин 72 болон 89.2. дахь заалтуудад байх "to submit proposal" гэдэг нь хуулиар өөрт олгогдсон бүрэн эрхийн хүрээний асуудлаар санал өргөн барина гэж ялгамжтай заасныг анхаарна уу.